

חוברת לימוד והגות

חנוכה

12 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

שתיים־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "חנוכה: חינוך מחדש של הזהות היהודית": מדוע "אלקי אבותינו" מספיק, מדוע צריך בית כדי להדליק, מדוע אומרים "נר חנוכה" ולא "נר של חנוכה", ואיזו להבה קטנה נשארת שלמה כשמאיימת העברת הזהות.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן חנוכה

01	גנים רוחניים
02	אלקי אבותינו מספיק
03	שלוש פעמים האמין העם
04	חג אינו יום שנה
05	פורים עונה לשבועות
06	השמן הזך, מיד אחרי סוכות
07	בלי בית, אין אור
08	להוציא את התורה מרשות היחיד
09	מדוע "נר חנוכה" ולא "נר של חנוכה"
10	המעטים שלא רצו לוותר
11	העברת הזהות
12	חלק או נתן?

הצגה

חנוכה חותם את לוח המועדים היהודי, והרב רואה בו הזמנה לחינוך מחדש של זהותנו. זהות שאי אפשר להפריד לא מן ההיסטוריה שלנו ולא מקודמינו, שכן אנו נושאים בגנים הרוחניים שלנו את מורשת אברהם, יצחק ויעקב.

השאלה

אם חומה מפרידה בין הישות היהודית לאומות, האם יש בכך הפליה?

התשובה

נעשה בירור בין ישמעאל ליצחק, בין יעקב לעשו. לכן ישות ישראל אינה של עם שאימץ, בנוסף, אמונה או אורח חיים: היא של מי שלאורך כל ההיסטוריה שלו נושא את זהות אבותיו. זה מה שגורם לכך שיש חומה בין הישות היהודית לבין ישות האומות.

הרב מדייק שאין בכך שום הפליה, ועל אחת כמה וכמה לא גזענות. אנו עם של גרים.

אלא שמי שנכנס לעם היהודי מצטרף באותה שעה לכל עברו של העם, לכל ההיסטוריה שלו, החל באבותיו, ברבותיו, אברהם, יצחק ויעקב.

מסקנת הרב

מי שמצטרף לעם היהודי, מצטרף באותה שעה לכל עברו של העם.

לקח לשולחן

מה אנו נושאים, בלי לדעת, מסבינו ומסבי סבינו? יציין כל אחד תכונת אופי או ערך שקיבל ב"ירושה רוחנית".

הצגה

הברכה הראשונה של העמידה פותחת ב"אלקינו ואלקי אבותינו". היא אינה אומרת "מלך העולם". הרב רואה בכך הגדרה שלמה של האמונה היהודית.

השאלה

מדוע הפנייה לאלקי אבותינו היא נקודת ציון המספיקה לעצמה — ומה הביא כל אחד מן השלושה?

התשובה

"אלקינו ואלקי אבותינו".

כשאנו פונים לאלקי האבות, איננו צריכים לומר "ה' ריבון העולם". אלקינו, אלקי אבותינו, היא נקודת ציון המספיקה לעצמה.

אברהם הוא שייסד את האמונה בבורא העולם. יצחק הוא שחידש את האמונה בתורה, את עבודת ה', את הברית שנכרתה בין האדם לבורא. יעקב הוא שייסד את בית ישראל, את האינטימיות של ישראל.

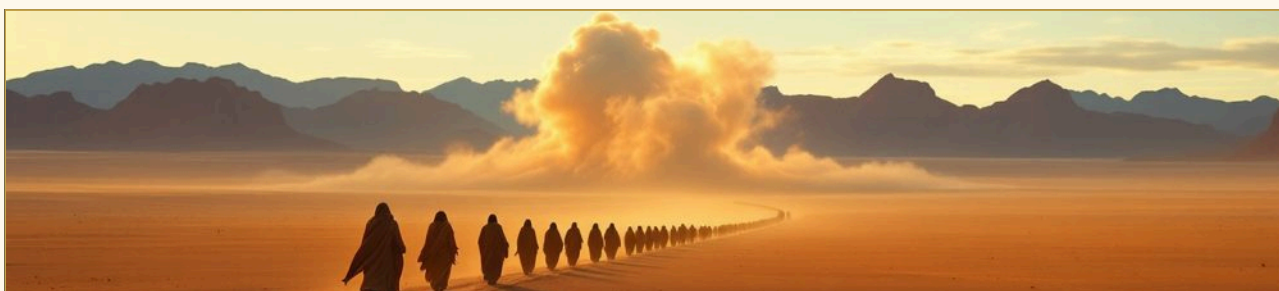
ואי אפשר להתכחש לייחוס. איזה בן יתכחש לאביו? לכן, "אף על פי שחטא, ישראל הוא".

מסקנת הרב

אלקינו הוא אלקי אבותינו, זו נקודת ציון המספיקה לעצמה.

לקח לשולחן

אמונה, עבודה, בית: איזה משלושת העמודים חזק ביותר אצלנו, ואיזה שביר ביותר? יאמר כל אחד מה היה רוצה לקבל מאביו או מאמו, ומה היה רוצה להעביר הלאה.

הצגה

שלוש פעמים מדגיש הכתוב שהעם האמין בה'. הרב רואה בכך את שלוש יסודות האמונה היהודית, המקבילים לשלושת הרגלים: פסח, שבועות וסוכות, שלוש הרגליים שעליהן עומד הבניין היהודי כולו.

השאלה

מהם שלוש היסודות האלה, ומדוע אין ההשגחה נעצרת אחרי יציאת מצרים וסיני?

התשובה

"תעבדון את האלקים על ההר הזה" (שמות ג, יב).

כשמשו מבשר שה' שמע את צעקתם, העם מבין שאינו מופקר באורח שרירותי בידי ההיסטוריה: יש בורא המנהל את ההיסטוריה. וכבר מזהירים אותו שיציאת מצרים מובילה אל ההתגלות: "תעבדון את האלקים על ההר הזה".

אבל אחרי יציאת מצרים ומתן תורה, האם העם מופקר לעצמו? לא. המדבר הוא אב־טיפוס של הגלות, ועד להשגחה שאינה עוזבת את העם היהודי — שאינה משגיחה רק על העם כולו, אלא על כל יחיד.

פסח הוא בריאת העם היהודי, המקבילה לבריאת העולם. שבועות, מתן תורה, המקביל לעקדת יצחק, אותה עבודה ללא תנאי. ובסוכות עוזבים את אינטימיות הבית לטובת הסוכה, ומפקידים את עצמם בידי ההשגחה.

מסקנת הרב

העם מבין שאינו מופקר באורח שרירותי בידי ההיסטוריה.

לקח לשולחן

האם אנו מרגישים מופקרים בידי ההיסטוריה, או מלווים? יספר כל אחד רגע בחייו שבו הרגיש שאינו לבד בנשיאת גורלו.

הצגה

יש עיקרון: כל חגיגה של חג היא החזרה לתוקף של כל נתוניו. אין מציינים מאורע שחלף: חיים אותו מחדש. הרב מחיל זאת על שלושת חגי התורה.

השאלה

מה פירוש "להחזיר לתוקף" חג, במקום לזכור אותו?

התשובה

"בכל יום יהיו בעיניך כחדשים" — מאמר חכמינו על דברי התורה.

בכל יום חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יוצא ממצרים: יציאת מצרים מתמדת, היא לא נעשתה פעם אחת בלבד בהיסטוריה. ממשיכים להיות אותה, ובעוצמה רבה יותר בכל פסח.

וכך גם בשבועות ובמתן תורה: המצוות צריכות להיות בעיניך כאילו קיבלת אותן היום, באותה רעננות, באותם חיים. אנו חיים זאת מחדש כל הזמן, ובעוצמה רבה יותר בשבועות.

וכך גם בסוכות: בסוכות הגן ה' על העם שיצא ממצרים, בענן שכיסה אותו לאורך כל המדבר. ההיסטוריה מעידה שהתורה לא נשתכחה מישראל, שאנו יכולים בכל יום להחיות אותה מחדש, ושקימו של ישראל הוא נס כשלעצמו.

מסקנת הרב

יציאת מצרים מתמדת. היא לא נעשתה פעם אחת בהיסטוריה.

לקח לשולחן

איזה חג אנו חיים כיכרון גרידא, ואיזה כדבר הקורה לנו היום? ממה היינו צריכים "לצאת" השנה?

הצגה

הכול היה בעוצמה חזקה מאוד מיציאת מצרים ועד בניין המקדש, הבית שבו ה' מעיד על נוכחותו בקרב כל אחד. אבל אחרי חורבן הבית היה אובדן של מהות, מעין שחיקה. כאן נכנסים שני החגים שהוסיפו חכמינו.

השאלה

איזה אובדן גרם חורבן הבית, וכיצד באים פורים וחנוכה לפצות עליו?

התשובה

"קימו וקבלו היהודים" (אסתר ט, כז).

בעימות עם התרבויות האחרות, יש חוסר אחדות. כשם שהעם נידון לגלות, לפיצול, לפיזור, גם תורתו מפוזרת, מפוצלת: אין מוצאים עוד הלכה, משנה מנוסחת בבהירות, צריך לחפש פה ושם כדי להשיב את השקיפות שאבדה.

ואז באים מאורעות פורים. הם מחיים מחדש את יציאת מצרים ואת מתן תורה: תחת איום המן, העם מוצא שוב את אחדותו, ואחרי אחדות זו בא התעוררות רוחנית. הפעם, לא ה' מגלה את התורה בסיני; העם הוא שמעצמו נוטל אותה לידי ומקבל אותה עליו ועל זרעו.

כשם שפסח ושבועות, המחוברים בקו המקף של העומר, יוצרים אחדות, פורים חחר על שני הפרמטרים האלה. וחנוכה עושה את אותה עבודה לסוכות.

מסקנת הרב

נס פורים הוא באחדות זו של העם היהודי שנמצאה מחדש.

לקח לשולחן

האם משפחה מפוזרת שומרת על תורתה? מה אצלנו "נשחק" עם הזמן או עם המרחק — ואיזה מאורע יוכל לדחוף אותנו ליטול אותו שוב לדינו?

הצגה

בפרשת אמור, העוסקת בכל המועדים, מיד אחרי דיני סוכות, בא קטע בלתי צפוי: "צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד". מה הקשר?

השאלה

מדוע ציווי שמן המנורה בא מיד אחרי דיני סוכות?

התשובה

ויקרא כד, ב, מיד אחרי דיני סוכות (ויקרא כג).

הקשר בין ציווי זה לסוכות גורם לכך שחג החנוכה כבר רשום כאן, במקביל לסוכות. שכן יש להם נקודות משותפות רבות.

סוכות נמשך שמונה ימים, וגם חנוכה. בסוכות הקריבו קרבנות לשבעים האומות, במספר פוחת והולך; בחנוכה האור עולה, שכן "מעלין בקודש". בשני המקרים יש פתיחות של אור התורה אל העולם כולו, אל האנושות כולה.

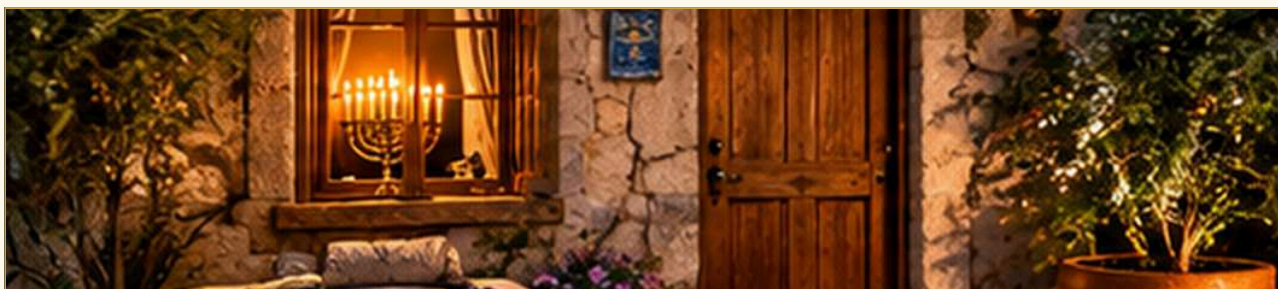
ובשמונת ימי סוכות אנו אומרים הלל שלם, משום שאין יום דומה לחברו — בעוד שבפסח אנו אומרים אותו רק ביום הראשון. וכך, בשמונת ימי חנוכה, אנו אומרים הלל שלם.

מסקנת הרב

יש גם הפתיחות הזו של אור התורה אל העולם כולו, אל האנושות כולה.

לקח לשולחן

"אין יום דומה לחברו": האם אנו חיים כך את שמונת ימי חנוכה, או את כולם באותו אופן? נציע לכל ערב רעיון שונה להוסיף להדלקה.

הצגה

מטרת חנוכה היא לפרסם את הנס, "פרסומי ניסא". אפשר היה לחשוב שכולם צריכים להדליק, בכל מקום. והנה ההלכה פוטרת את מי שאין לו בית, ופוטרת את האורח, שמדליקים עליו בביתו, בהיעדרו.

השאלה

אם המצוה היא לפרסם את הנס, מדוע לקשור אותה לבית?

התשובה

"נר איש וביתו".

ייחודו של סוכות הוא האינטימיות הזו שאנו מוצאים שוב עם השם, שבידינו אנו מפקידים את גורלנו, מתוך אמונה בהשגחתו תחת ענני הכבוד. אור החנוכה נובע מאותה תנועת מחשבה.

היינו על סף איבוד אחיזה, על סף בושה בזהותנו, על סף ניתוק הייחוס לאבותינו. מה שאפשר לנו לעבור את הניסיונות הוא שבשום רגע לא התביישנו בהשתייכותנו להיסטוריה שלנו, שנשאנו בגאווה את מורשת ההורים והמשכנו להפרותה.

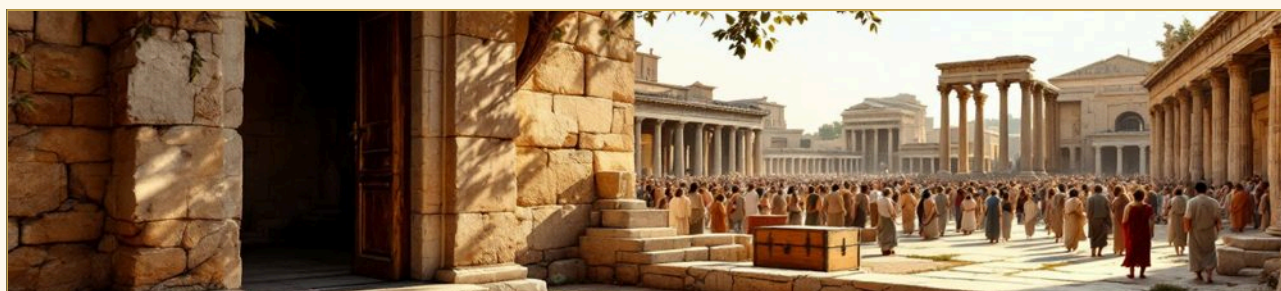
כל מטרת המקדש היא להעיד שה' שוכן בלב כל אחד, באינטימיות של כל אחד. לכן מי שאין לו בית, שאינו חי אינטימיות זו, שנשאר חשוף לכל הזרמים, פטור מן ההדלקה.

מסקנת הרב

צריך קודם כול לחיות בעוצמה את האינטימיות הזו עם השם.

לקח לשולחן

לפני שרוצים להאיר את העולם, ההלכה דורשת שיהיה בית. האם ביתנו עומד? מה צריך לתקן בינינו לפני שנתיימר לתת משהו בחוץ?

הצגה

כשנדרם קול הנבואה, רצתה התרבות היוונית לתפוס את מקומו. היא קבעה שאין הבדל בין בני האדם, ושהדתות הן שחפרו את התהומות. חלק מן העם היהודי, המתיוונים, נסחף אחר תנועה זו.

השאלה

מה הייתה תוכניתם של המתיוונים, ומדוע איימה על הישג יציאת מצרים עצמו?

התשובה

מה שרצה העולם היווני הוא לנתק משורשה את מהות התרבות שגילה ה' לעמו, ולצמצם אותה לפילוסופיה של חיים. המתיוונים, שאימצו דרך מחשבה זו והפנימו את השכל, ויתרו, בתנועה של פתיחות, על ייחוד הגורל היהודי: נגש אל כתבי ההתגלות באמות מידה אחרות.

המורשת היהודית לא תהיה עוד בלעדית, היא תהיה נחלת הכלל. זו הוצאת התורה מרשות היחיד והעמדתה ברשות הרבים. זו ההמונה.

ומכאן היה לחשוש שהעם היהודי יאבד לגמרי את זהותו, ועמה את כל הישג יציאת מצרים וההתגלות.

מסקנת הרב

זו הוצאת התורה מרשות היחיד לרשות הרבים. זו ההמונה.

לקח לשולחן

לחלוק הכול עם כולם, האם זו תמיד נדיבות? האם יש אצלנו דברים יקרים המאבדים מערכם כשחושפים אותם בכל מקום?

מדוע "נר חנוכה" ולא "נר של חנוכה"

הצגה

בשעת הברכה, הגר"א מכריע בניואנס זעיר, מביא הרב: אומרים "להדליק נר חנוכה", ולא "נר של חנוכה". הטעם תלוי במילה ששומעים בנוסח הראשון ונעלמת בשני.

השאלה

איזו מילה שומעים ב"נר חנוכה" — ומדוע המחשבה היוונית מאיימת דווקא על מילה זו?

התשובה

"נר חנוכה": שומעים בו "נחל".

צריך לומר "נר חנוכה" פשוט כדי לשמור על מושג ה"נחל". נחל הוא הנהר, המוליך את מי המעיין מנקודה מסוימת אל ארצות רחוקות. אלה מים חיים, מים טהורים; אין אלה מים עומדים, אין אלה מים קפואים.

והמחשבה היוונית שמה גבולות למחשבה, וגבולות אלה הם הטומאה. מרגע שאתם שמים פקק במקום כלשהו, עצרתם את הזרם, והמים האלה יצברו טומאות. הם אינם כשרים עוד למקווה: עליהם להיות בתנועה מתמדת.

בתקופה זו, תקופת מתתיהו, אנו עדים למלחמה בתוך העם היהודי, שכן גישה זו כבשה את רוחו של חלק מן העם.

מסקנת הרב

מרגע שאתם שמים פקק במקום כלשהו, עצרתם את הזרם.

לקח לשולחן

מים שאינם זורמים עוד מתקלקלים בלי שאיש לכלך אותם. היכן, בחיי המשפחה שלנו, שמנו פקק — שאלה שאין שואלים עוד, נושא שנמנעים ממנו?

הצגה

"על הניסים" מודה לה' על שמסר "גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים". הרב מציין כפילות: די היה לומר גבורים ביד חלשים. מדוע להוסיף רבים ומעטים?

השאלה

מה רוצים חכמינו לומר בהדגשתם את "המעטים" האלה?

התשובה

על הניסים: "מסרת גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים".

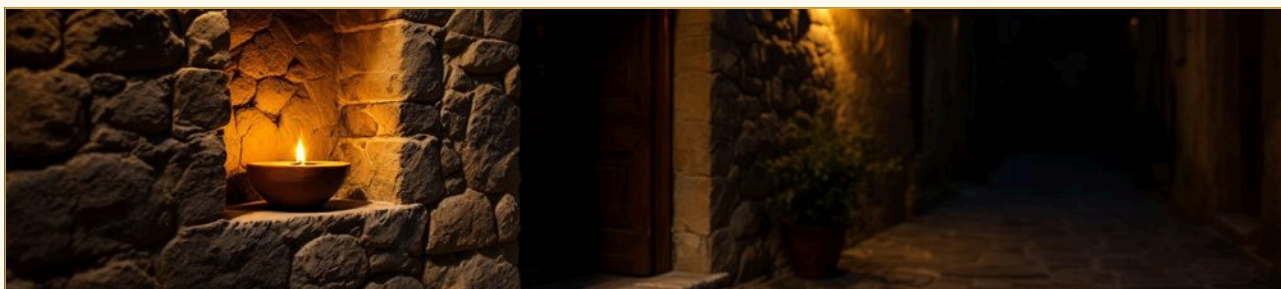
מה שרצו חכמינו לומר הוא שהמעטים האלה, שנשארו דבקים בתוקף במהות התורה, ראו את עצמם כנושאי הבלעדיים של מורשת האבות. את מה שנשארו בתוכם, לא רצו בשום אופן לוותר עליו. וזאת משום שהאמינו באינטימיות החיים הזו עם ה', בין שהמקדש קיים ובין שאינו קיים. שכן כל מטרת המקדש היא העדות שה' שוכן בלב כל אחד, באינטימיות של כל אחד. מעטים הנושאים זאת בתוכם אינם צריכים להיות רבים כדי לנצח.

מסקנת הרב

המעטים האלה, שנשארו דבקים בתוקף במהות התורה, ראו את עצמם כנושאי הבלעדיים של מורשת האבות.

לקח לשולחן

לפעמים אנו "המעטים": לבד ליד השולחן, במשרד, בכיתה, מחזיקים בערך. מה עוזר לנו שלא לוותר עלינו? ומי סביבנו זקוק לתמיכתנו כדי להחזיק מעמד?

הצגה

ב"על הניסים", יוון רצתה "להעבירם מחקי רצונך". הרב מדגיש את הפועל: לא לבטל, ולא לשנות, אלא להעביר. החשמונאים מנעו את ההעברה הזו.

השאלה

על איזו העברה מדובר, מאיזה פתח היא מאיימת להיכנס, ומה עומד בפניה?

התשובה

"ולהעבירם מחקי רצונך" (על הניסים).

הייתה העברה פיזית של העם היהודי לגלות, אבל יש העברה חמורה הרבה יותר: זו של המחשבה, ממרשם למרשם, ממהות למהות. זו הבעיה שאנו ממשיכים להתמודד עמה היום: לא לשמור את המורשת היהודית בטהרה המקורית, לרצות להפוך אותה לנחלת ההמון. אבל אנו יודעים ש"ישראל, אף על פי שחטא, ישראל הוא", משום שאי אפשר להתכחש לייחוס.

העברה זו מאיימת עלינו בפתח הבית: לא מצד ימין, שבו קבועה המזוזה, אלא מצד שמאל, שדרכו יכולות לחדור כל סטיות המחשבה. שם מניחים את הנר.

הנח להבצבץ את להבתך הקטנה שנשארה שלמה, זו שאיש אינו יכול ליטול ממך: של אביך, של סבך, של אלה שחינכו אותך במשך דורות. מעשה חסד לעולם אינו אובד: זהו חסד האבות.

מסקנת הרב

הנח להבצבץ את להבתך הקטנה שנשארה שלמה, שאיש אינו יכול ליטול ממך.

לקח לשולחן

איזה "פך קטן" קיבלנו מהורינו או מסבינו, שלם למרות הכול? יספר כל אחד על מעשה חסד שנעשה במשפחתו ועדיין "נושא פירות" היום.

הצגה

כשרואים חכם גדול, מברכים ברכה. אבל הנוסח משתנה לפי אם מדובר בחכם מישראל או בחכם מעם אחר, וכך גם במלך. הרב נעצר על שני פעלים: "חלק" ו"נתן".

השאלה

מה ההבדל בין "שחלק מחכמתו" לבין "שנתן מחכמתו"?

התשובה

"שחלק מחכמתו ליראיו" / "שנתן מחכמתו לבשר ודם".

כשרואים חכם מישראל, מברכים "שחלק מחכמתו ליראיו"; וכשרואים מלך מישראל, "שחלק מכבודו ליראיו". לחכם או למלך מן האומות, אומרים: "שנתן". יש הבדל בין לחלוק לבין לתת. לחלוק פירושו להיות שותף. לתת פירושו להעביר דבר ממקום למקום.

זה חג החנוכה: אור קטן שבו אנו מסמנים את הגבול בין רשות הרבים לרשות היחיד, הפך הזה שנשאר שלם לאורך כל ההיסטוריה של העם היהודי, יהיה אשר יהיה, ושנדלק מחדש ברגע שיוצאים מן הבלבול שבו תרבויות אחרות רוצות להטמיע אותנו.

מסקנת הרב

"חלק" — שותפים. כשאומרים "נתן", זה מיסוד ליסוד, ממקום למקום.

לקח לשולחן

במשפחתנו, האם אנו נותנים או חולקים? איזה הבדל זה עושה למקבל? יציין כל אחד דבר שהיה רוצה לחלוק ולא רק לתת.